

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(11 травня 2018 року)

Харків – 2018

1. Воронько Л. О. Українське державотворення 1918 року: роль та значущість діяльності П. Скоропадського // Державне управління: теорія та практика. 2016. № 1. С. 3-20.
2. Петросський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. Історія України: неупереджений погляд. : Факти. Міфи. Коментарі. Х: ВД «ШКОЛА», 2007. 592 с.
3. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року : історичний нарис. Київ, 2011. 336 с.
4. Проданюк Ф. Внутрішня політика Української держави (29 квітня – 14 грудня 1918 року): Автореферат дис. ... канд. іст. наук. К., 1997. 22 с.
5. Рум'янцев В. Павло Скоропадський в українському державотворенні (до 140-річчя з дня народження) // Вісн. Національної академії правових наук України. 2013. 1(72). С. 49-57.
6. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / голов. ред. Я. Пеленський. Київ ; Філадельфія, 1995. 494 с.
7. Терела Г. Аграрна політика Української держави П. Скоропадського: Автореферат дис. ... канд. іст. наук. Полтава, 2000. 20 с.
8. Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. Київ : НДІУ, 2008. 128 с.

Колядинська О.В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. В. Дьякова

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Утворення і розвиток Української держави у 1918 р. посідає важливе місце в історії української державності. У процесі її становлення формувалась система державних органів, які здійснювали завдання і функції держави. Загальну роль в системі державного апарату Української держави гетьмана П. Скоропадського мали судові органи, які формувались у процесі реформування судової системи.

Незнання історичних умов їх формування, нерозуміння принципів організації і діяльності, структури і компетенції може привести до повторення помилок у теорії та практиці сучасного державного будівництва. Поряд з цим, позитивні здобутки, досягнуті у часи будівництва Української держави у 1918 р., можуть і повинні бути використані при вирішенні тих складних завдань, які стоять сьогодні перед Україною.

Історіографічний аналіз літератури свідчить про те, що з 1918 р. до початку ХХІ століття були досліджені основні проблеми проведення судових реформ в Українській державі гетьмана П. Скоропадського. В контексті досліджуваної проблеми значний інтерес становлять праці Ю. Вовка [1], О. та М. Копиленків [2], О. Мироненко [3], В. Румянцева [5] та ін. У той же час поза увагою дослідників залишилися окремі аспекти теми, зокрема, процес розбудови системи загальних судів.

8 липня 1918 р. був затверджений закон «Про Судові палати і Апеляційні суди». Згідно з цим законом скасовувався закон Центральної ради «Про Апеляційні суди» від 17 грудня 1917 р. і натомість відновлювались колишні судові палати, щоправда, з деякими змінами, які в основному стосувалися їхніх штатів та вимог до кандидатів на відповідні посади [2, с. 105]. На чолі трьох судових палат – Київської, Харківської та Одеської – були старші голови, посади яких прирівнювались за класом і утриманням до посад прокурорів Державного сенату. Судові палати склалися з департаментів, кожний з яких мав свого голову і членів.

Як суд першої інстанції судові палати розглядали справи про державні і посадові злочини, не виключені із загального судочинства. Судові палати були апеляційними інстанціями для всіх справ, що розглядались в окружних судах без присяжних засідателів. До того ж судові палати здійснювали наглядові функції за справами окружних судів. У свою чергу генеральні суди Державного сенату були апеляційною інстанцією у справах, що вперше розглядались в судових палатах, і здійснювали нагляд за ними [4, с. 45].

Законом встановлювались доволі суворі вимоги до кандидатів на посади членів судових палат. На них призначались наказом гетьмана за поданням

міністра юстиції особи з вищою юридичною освітою, які мали 10-річний стаж роботи в судовому відомстві або адвокатурі. Членами судових палат могли також призначатися особи, що мали вчений ступінь магістра або доктора, викладачі юридичних наук у вищих навчальних закладах, якщо вони займалися викладацькою діяльністю не менше 10 років. Членам судових палат не дозволялося обіймати інші посади на державній або громадській службі, але дозволялось працювати професорами у вищих навчальних закладах і виконувати тимчасові доручення по державній службі. Аналогічно, як і в Державному сенаті, відбувалось заміщення посад членів судових палат, які звільнялись. Протягом місяця за цими умовами були призначені члени судових палат. Їхніми головами гетьман затвердив досвідчених юристів: Київської – Каменцова, Одеської – Мартиновського і Харківської – Абрамова [5, с. 83-84].

Судові палати Української держави доповнювались посадами скарбника, архіваріуса та 190 урядовцями. До складу кабінетів науково-судової експертизи при прокурорах судових палат вводились посади лаборанта, секретаря і техника, а Київської судової палати – судового пристава. Полтавський та Лубенський окружні суди приєднувались до округи Харківської, а Кам'янець-Подільський та Вінницький – до округи Одеської судових палат [3, с. 233].

У законі «Про Судові палати і Апеляційні суди» вперше було відображено певну специфіку українського нотаріату. Встановлювалось, зокрема, що нотаріуси Києва, Одеси й Харкова мали призначатися на посади та звільнятися з них за поданням «Представників відповідних окружних судів через старших голів Судових палат міністром юстиції».

Що стосується окружних судів, то, як і за часів самодержавства і Центральної ради, вони діяли у складі адміністративного, карного і цивільного відділів, голови суду, товариша, суддів, судових слідчих в інших справах, секретарів, їх помічників, скарбників, старшого нотаріуса, його помічників, судових виконавців і судових посланців. Для всіх окружних судів міністр юстиції встановлював 125 посад старших і 300 – молодших кандидатів у судді. Слід зазначити, що, крім службової грошової винагороди, судові особи отримували

доплати, що видавалися їм у беззвітне розпорядження: на канцелярські видатки, на роз'їзди в службових справах, на телефони тощо [3, с. 233].

Адміністративні, карні та цивільні справи, які перевищували компетенцію мирових судів, окружні суди розглядали у складі 3 постійних членів відповідного відділу, а найважливіші карні справи – у складі – 3 суддів і 12 присяжних засідателів. 17 вересня 1918 р. Рада міністрів прийняла постанову «Про тимчасовий порядок призначення засідателів для участі в судових засіданнях судових палат». Присяжних засідателів призначали для участі у судових засіданнях на підставі дореволюційного статуту кримінального судочинства. Але підбір присяжних засідателів здійснювали спеціальні комісії, до складу яких входили представники органів місцевого самоврядування, прокуратури, Державної варти та ін. Окружні суди водночас були і апеляційною інстанцією, до якої надсилались скарги на вироки і рішення мирових судів [5, с. 84].

Щодо прокуратури, то посади старших прокурорів судових палат і окружних судів перейменовувались у прокурорів, а посади прокурорів – у товаришів прокурорів. Підвищувався й авторитет самих прокурорських посад: оклади прокурорів судових палат були майже такими, як у старших голів цих установ, а прокурорів окружних судів – у їх голів. Ці посади входили до спільних штатних розкладів урядових осіб судових палат. У підлеглості прокурорів кожної із трьох діючих в Українській державі судових палат відповідно до їхньої територіальної юрисдикції були прокурори окружних судів та їхні товариші. Останні поділялися по повітових містах судового округу, де вони здійснювали нагляд за попереднім слідством і брали участь у з'їздах мирових суддів. При цьому в будь-якій цивільній чи карній справі прокурор міг замінити свого товариша, прийнявши справу під свою відповідальність [6, с. 25].

Станом на 16 серпня 1918 р. в Українській державі функціонувало 19 окружних судів, а до лютневої революції 1917 р. їх нараховувалось 25 [1, с. 10].

Система місцевих судів Української держави не зазнала істотних змін порівняно з періодом УНР. 2 червня 1918 р. були внесені деякі зміни і доповнення

до закону Тимчасового уряду від 4 травня 1917 р. про місцевий суд. Зокрема, у разі, коли вибори мирових суддів не відбулися або було обрано менше мирових суддів, ніж передбачав штатний розклад, або Генеральний суд не затвердив когонебудь з обраних суддів, то міністр судових справ мав право призначити їх на строк повноважень обраних мирових суддів. Мирові судді обирались на 3 роки повітовими земськими зібраннями у сільській місцевості і міськими думами у містах. Вони розглядали дрібні адміністративні, кримінальні (до 1,5 року ув'язнення) та цивільні справи (з сумою позову до 3000 крб.). Першою інстанцією при цьому були дільничі мирові судді, другою – повітові з'їзди мирових суддів на чолі з головою з'їзду. У мирових інституціях існували також штатні посади секретаря мирового з'їзду, його помічника, секретарів мирових суддів, судових виконавців, судових посланців і канцелярських урядовців, загальна кількість яких встановлювався в 1565 осіб [3, с. 233].

Юрисдикція мирових суддів обмежувалась мировою дільницею. Для ведення діловодства вони обирали секретарів, яких на посаді затверджував з'їзд мирових суддів. Додаткові і почесні мирові судді розглядали справи в межах мирового округу. Посади дільничних і додаткових мирових суддів передбачали постійне обіймання. Почесні мирові судді могли поєднувати державну, громадську і судову діяльність. Вони розглядали справи лише в тих випадках, коли обидві сторони зверталися за їхнім посередництвом. До мирової дільниці входили, як правило, кілька волосних чи міських районів. Мирові дільниці об'єднувалися в мирові округи, в межах яких збиралися з'їзди мирових суддів. Загалом в Українській державі діяло 115 з'їздів мирових суддів.

До штатного розкладу з'їздів мирових суддів входила посада адміністративного судді повіту, що була введена законом Тимчасового уряду від 30 травня 1917 р. 3 червня 1918 р. постановою Ради міністрів адміністративним суддям було доручено провадження попереднього слідства у кримінальних справах. Мировий з'їзд здійснював нагляд за належними до нього мировими суддями. Наглядовою інстанцією стосовно з'їзду була судова палата в межах підпорядкованих їй округів. Голова з'їзду мирових суддів округу призначався

гетьманом за поданням міністра юстиції з числа осіб, які могли претендувати на посаду по судовому відомству не нижче члена окружного суду, або з числа дільничих мирових суддів, які обіймали цю посаду не менше трьох років. При значному обсязі справ з'їзди могли поділятися на відділення, в одному з яких головував постійний голова з'їзду, в інших – тимчасові [5, с. 85]. Слід підкреслити, що керуючись чинним на той час законодавством, міністр юстиції мав можливість сформувати новий склад мирових судових інституцій і міг фактично впливати на їх діяльність. У деяких повітах вибори мирових суддів взагалі не відбулися. Наприклад у таких повітах як: Бахмуцькому, Володимир-Волинському, Гайсинському, Дубнівському, Житомирському, Ковельському, Новгород-Сіверському, Рівненському і Старокостянтинівському.

В Українській державі продовжував діяти Одеський комерційний суд. Касаційною інстанцією для нього виступала Одеська судова палата, а скарги на рішення останньої мав розглядати Цивільний генеральний суд Державного сенату. Згідно з законом «Про судові палати й апеляційні суди, змінювався порядок оскарження рішень Одеського комерційного суду. Апеляційне оскарження передбачалось в Одеській судовій палаті, а після прийняття даного закону в Одеській судовій палаті вже почали розглядати апеляційні скарги на рішення Одеського комерційного суду» [1, с. 11].

Наприкінці травня 1918 р. чинність державної влади України була поширена на території, які відійшли до колишньої УНР за Брест-Литовською мирною угодою: Кобринський, Пружанський, Берестейський і Більський повіти Гродненської губернії та Пінський повіт Ленської губернії. На них поширювалась дія всіх законів і постанов Української держави. Крім того, спеціальною ухвалою Ради міністрів віднині встановлювалась українська державна влада на всіх територіях, що приєднувались до України в майбутньому. Вони підпорядковувались найближчому окружному суду, а якщо там існував власний суд Російської держави, то він продовжував функціонувати, але в контакті з найближчою українською судовою палатою або апеляційним судом. На нових територіях повинна була негайно відновлятися діяльність прокуратури і слідчих.

Рада міністрів за поданням міністерства юстиції періодично переглядала і статус судових округів. Так, у зазначеному порядку нові землі прилучались до округи Луцького окружного суду, склад якого у зв'язку з цим був значно збільшений. Те ж саме відбувалось із Чернігівським судом, коли його юрисдикція була поширена на Путивльський і Рильський повіти Курської губернії.

Таким чином, Закон «Про Судові палати і Апеляційні суди» від 8 липня 1918 року скасував такий же закон Української Центральної ради і поновлював колишні (російсько-імперські) апеляційні судові інституції – Київський апеляційний суд, Одеську й Харківську судові палати. Кожна судова палата складалась із цивільного і кримінального департаментів, які мали окремий склад на чолі з головою. З налагодженням діяльності судових палат були відновлені й окружні суди, які протягом 1917-1918 рр. припинили свою діяльність. Усього в Україні станом на 16 серпня 1918 р. діяли 19 окружних судів. Окружні суди діяли у складі адміністративного, кримінального і цивільного відділів. Майже незмінною залишилась система місцевих судів Української держави. Станом на серпень 1918 р. функціонувало 112 міських і повітових з'їздів мирових суддів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк Ю. Є. Судові реформи Української Народної Республіки та Української Держави (1917-1920 рр.): Автореф. дис... канд юрид. наук. Львів, 2000. 19 с.
2. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України: 1917-1920: Навч. посібник (Центральна Рада. Гетьманство. Директорія). К.: Либідь, 1997. 208 с.
3. Мироненко О. Судові реформи гетьмана П. Скоропадського // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. К.: Довіра; Генеза, 1996. С. 232-235.
4. Рєєнт О. Нариси з історії Української революції // Історія України. 2000. № 29-32. 80 с.

5. Рум'янцев В. О. Судова система в Українській державі гетьмана П. Скоропадського // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 2. С. 77-89.

6. Тимощук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 462 с.

Кривунченко Є. О., студент ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. І. С. Мартинова

ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Створення Української Академії наук було заповітною мрією української інтелігенції ще з кінця XIX ст. Ця мета сприймалася не як суто науково-організаційна проблема, а як символ престижу національної культури, посідання гідного місця в ряду цивілізованих європейських народів. Події 1917 р. стали потужним імпульсом пробудження громадської ініціативи у пошуку нових ефективних форм організації науки в країні. Утворення Української Академії наук стало можливим лише у період діяльності гетьманського урядового кабінету П. Скоропадського між серединою травня і кінцем жовтня 1918 р. Ця подія тісно пов'язана з ініціативною діяльністю Миколи Прокоповича Василенка, який займав посаду міністра народної освіти Української Держави.

Історія заснування Української Академії наук неодноразово привертала увагу науковців. На особливу увагу заслуговують роботи Л. Матвєєвої [3], В. Ульяновського [6]. Значну увагу аналізу науково-організаційних зусиль української інтелігенції по закладанню базових основ Української академії наук приділено в роботах С. Кульчицького, Ю. Павленка, С.Рудої, Ю.Храмова [2] та колективному дослідженні «Національна Академія наук України. 1918-2008» [4]. Головна увага дослідників зосереджується на основних аспектах діяльності уряду по створенню Української Академії наук, свідомо чи несвідомо залишаючи